

Лазар Дробњаковић

ОПШТИНСКИ ИЗБОРИ 1936. ГОДИНЕ И ИЗБОР НИКОЛЕ ЂУРКОВИЋА ЗА ПРЕДСЈЕДНИКА ОПШТИНЕ У РИСНУ

На општинским изборима 22. новембра 1936. године у Рисну победио је комуниста Никола Ђурковић, адвокат, тада секретар Мјесног комитета КПЈ за Бону Которску, као кандидат листе Удружене опозиције (у даљем тексту: УО) и изабран за предсједника рисанске општине. Његова пobjеда на овим изборима представљала је велики успјех партијске организације Рисна и његове околине, као и партијских организација у читавој Боки Которској. При томе треба истаћи уску повезаност и другарство рисанских и граховских комуниста, који су, и прије рата и у току оружане револуције, увијек блиско и ефикасно сарађивали. Они су заједнички вршили припреме и за општинске изборе 1936. године. На тим изборима је и у Грахову, као и у Рисну, кандидован и изабран за предсједника општине члан забрањене КПЈ Илија С. Миловић.

За вријеме владе Богољуба Јевтића, а по налогу првог краљевског намјесника кнеза Павла, донијет је изборни закон и расписани парламентарни избори за 5. мај 1935. године. Послије доношења тог закона, без обзира на то што су њиме, по тзв. Донтовом систему, биле фаворизоване владине странке и на тај начин унапријед обезбијеђена њихова изборна пobjеда, дошло је до удруживања, иако на несигурним ногама, неких опозиционих, али легалних, грађанских странака, са циљем да се заједнички пође у изборну борбу. То су биле: Демократска странка, Сељачко-демократска коалиција, Самостална демократска странка, Земљорадничка странка и, у прво вријеме, Југословенска муслиманска странка. Тешко је било усагласити се и саставити заједничку листу, али је у техници тога посла, ипак, дошло до удруживања. Дошло је до удруживања да би се обавила и спровела техника изборне листе, дакле као техничка

изборна комбинација, а не на основи неког, макар и најужег, јединственог политичног програма. Неко је ту техничку организацију назвао удруженом опозицијом, а странке које су јој припале – блоком удружене опозиције. Масае су такав назив прихватиле, јер је одговарао њиховој жељи за опозицијом удруженом у борби против диктатуре профашистичког режима.¹ На чело УО је дошао др Влатко Мачек, вођа ХСС.

КПЈ се тих година, 1935. и 1936, захваљујући својој шире заузетој политичкој платформи, све успјешније пробијала у политички живот земље и израстала у значајан политички фактор. Она је стала на чело борбе за демократске слободе и остварење других захтјева широких народних слојева. КПЈ је била у строгој илегалности, али је, без обзира на то, везивала масе. Јединство маса је њена искључива заслуга. Зато је њен утицај у блоку УО био значајан, иако му формално није припадала. Стога се може рећи да без КПЈ не би било УО. То је постало уочљиво у изборној агитацији, на зборовима, конференцијама и другим акцијама и у рисанској општини, гдје су комунисти испољили велико пожртвовање и храброст.

На подручју рисанске општине у то вријеме је врло успјешно, иако у тешким условима строге илегалности, дјеловала ћелија КПЈ у којој су се налазили као чланови или кандидати КПЈ: Никола Ђурковић, Вељко Дробњаковић, Вељко Ђатовић, Пеко Суботић, Божо Плавша, Љубо Гржетић, Чедо Бјеладиновић, Саво Илић, Радован Андрија и Васо Лазовић, Драго Радуловић, Вукадин и Митар Самарџић и Андрија Радојичић. Секретар партијске ћелије био је Вељко Дробњаковић, члан КПЈ од 1932. године.

Захваљујући јединству и снази ове партијске организације, њеном смишљеном раду и стицању све значајнијих позиција у друштвеном и политичком животу Рисна и околине, комунисти рисанске општине могли су се успјешно ангажовати у агитацији пред општинске изборе 1936. године.

Кандидатури Николе Ђурковића претходило је једно упутство ЦК КПЈ што га је послао ПК-у КПЈ за Црну Гору, Боку и Санџак о томе како да се КПЈ постави на тим изборима. Према овом упутству, КПЈ је имала задатак да по селима и градовима формира изборне одборе од представника свих демократских група, који би одржавали зборове, разматрали општинска питања и израдили комуналне програме. У вези са истицањем кандидата за предсједнике општина и одборнике, тј. за чланове општинске управе, речено је да могу доћи у обзир она лица која у народу уживају глас оданих народних бораца и имају његово повјерење. КПЈ у Црној Гори и Боки имала је задатак да у току предизборне кампање окупи све демократске снаге како би заједнички иступиле на изборима, у оквиру УО. Наглашено је да се ангажује и омладина.

У бококторском срезу, у његових 12 општина, формирана је 21 кандидатска листа на којима су се нашли представници многих странака. Највише листа су имали владајућа Југословенска радикална заједница

1 Др Драгослав Смиљанић, „Сећања на једну диктатуру“, Рад, Београд 1955.

(ЈРЗ) и Хрватска сељачка странка (ХСС). Још двије општине истакле су листе без страначке припадности. Једино је у Рисну формирана листа УО. Нигдје друго у Боки комунисти нијесу успјели да направе ованав продор и организовано изађу на изборе.²

Одлука партијске ћелије Рисна и околине је била да се за предсједника општине, на листи УО, као кандидат Демократске странке, кандидује Никола Ђурковић, секретар Мјесног комитета КПЈ за Бокуноторску, јер се сматрало да се може успјешно супротставити владином кандидату. Кандидат на владиној листи био је и за ове изборе, као и на претходним, Петар–Пешо Ђеловић.³ Дакле, на једној страни се нашао човјек најпрогресивнијих идеја, јасног политичког опредјељења, адвокат, искусни комуниста и револуционар, врстан говорник, масовик и пун знања и идеја. На другој страни, пак, био је човјек владе, најконзервативнијих идеја, човјек на власти и, иначе, оптерећен влашћу над људима и стварима, газда, крајњи реакционар, оскудног знања и веома сужених видика. Иза Николе су стајали младост, образовање, култура, углед и ауторитет проистекао из тога, а иза Пеша Ђеловића конзерватизам и, што је било значајно, власт и ауторитет стечен са те позиције. Између њих и њихових присталица била је и раније, а поготово у овој ситуацији, повучена јасно уочљива линија разграничења.

Одлука да се за предсједника општине кандидује комуниста била је веома храбра, у ондашњим условима, и захтијевала је од свих чланова КПЈ рисанске општине највеће пожртвовање у изборној борби. Сама чињеница да је кандидован један комуниста и да ће се у предизборној активности, на отвореној сцени, комунисти сукобити са режимом, показује, осим храбрости, политичку зрелост, способност и спремност чланова КПЈ и многих људи који су их у томе подржавали, да у тој борби истрају, под паролатама „За добро наше општине“ и „За демократију и слободе“, те свјесни да је на њиховој страни „већ сада морална пobjеда и да врше најсвјетлију грађанску дужност, јер показују прави и једини пут“.⁴

Међутим, иако је у вриједностима и програмима ова два кандидата постојала огромна разлика, разумије се, у корист Николе Ђурковића, постојала је неизвјесност у погледу коначног исхода избора. Пешо Ђеловић је на претходним изборима био изабран за предсједника општине. Имао је власт у рукама и подршку свих режимских институција. Многи су се осјећали овисним од њега – или као предсједника општине или као једног од имућнијих људи у општини. Осим тога, он је не само застрашивао него и подмићивао и потплаћивао бираче да му дају свој глас.⁵ С друге стране, КПЈ је на терену општине тек почињала да стиче

2 Томислав Гргуревић, „Црвена рисанска општина“, фељтон у „Побједи“, 4. новембар 1986.

3 Убијен у прољеће 1942. године као експониран сарадник окупатора.

4 Из говора Николе Ђурковића на народном збору у Рисну 25. октобра 1936. Архив Историјског института СР Црне Горе бр. 14135/IV.

5 Ево једног детаља: несигурни гласач који би се обавезао да ће гласати за Пеша Ђеловића добијао је као награду једну ципелу, а другу је могао добити тек после гласања. Разумије се, било је и других начина поткупљивања и подмићивања.

већу подршку у народу и политичку афирмацију, а режимске институције, жандармерија, полиција и др. су на све могуће начине спречавале агитацију у корист Николе Ђурковића. Осим тога, иако је УО имала у свом називу ријеч „опозиција“, којом је задобијала наклоност свих оних који су били против владе из било каквих разлога, чињеницу да је на челу УО стајао др Влатко Мачек, вођа ХСС, у рисанској општини, настањеној претежно православним живљем, многи, нарочито старији људи, нијесу могли прихватити. Једна сличица из предизборне агитације то илуструје: Једне недјеље, у агитацију, на Убле, пошли су Никола Ђурковић и Новица Радонић. Сачекали су да се заврши литургија како би разговарали са народом, јер су знали да се у цркви окупља доста сељака, па је то био повољан тренутак да се разговара са више људи. Изашао је из цркве и поп, па када је угледао Николу и Новицу, а знао је каквих су политичких гледања и зашто су дошли, подигао је крст у руци, уперео га у њих и узвикао: „Проклет био сваки онај ко издао вјеру православну“. То је била јасна пријетња сељацима, нарочито оним религиозним, да не прихвате програм УО на чијем је челу Мачек.⁶ Најзад, представници режима су упућивали озбиљне пријетње и упозорења санкцијама свима који буду гласали за листу на чијем је челу стајао комуниста Никола Ђурковић (у многим случајевима те пријетње су се и обистиниле). Због свега тога, агитација и настојање да се политички придобије што шири круг људи нијесу били нимало лаки. Напротив, агитација је била напорна, скопчана са многим отпорима и опасностима, јер је требало пароле и програм КПЈ, у оно вријеме, на најпогоднији начин, уклопити у предизборне пароле и акције у народу и задобити његову политичку подршку.

Интензиван рад на припремама за изборе и предизборна активност отпочели су неколико мјесеци прије избора. Сви чланови КПЈ и њихови симпатизери и многи напредни другови и угледни домаћини разговарали су са људима, савјетовали их и помагали да схвате понуђени програм опозиционог кандидата. Указивали су им на пут борбе која ће их ослободити потлаченог живота, презадужености, наметнутих пореза и приреза и других видова експлоатације. Указивали су на неке конкретне појаве у општини, а нарочито на јавашлук у администрацији, на нехуману и неправилну подјелу државног кукуруза сиротињи од стране старе општинске управе и на потребу да се у њој нађу млађи, поштени и паметни људи, који ће знати да општину поведу путем општег прогреса. Све је то нашло мјеста у предизборном прогласу који су Никола Ђурковић и Вељко Дробњаковић написали у име Агитационог одбора листе УО за општину Рисан. У том прогласу народу истакнут је политички програм за који ће се борити, а у првом реду: успостављање демократије, слободан избор народних представника, слобода штампе, збора и договора, привредни развој и развој културе и науке као услов општег напретка.⁷

6 Новица Радонић, „Избор комунистичког предсједника“, „Бона“ од 15. V и 1. VI 1981.

7 Архив Историјског института СР Црне Горе бр. 14135/IV Анте Роси, „Никола Ђурковић“, Дечије новине, Горњи Милановац 1980.

Никола је са својим друговима, у предизборној агитацији, био у сваком селу по више пута – Убли, села Г. и Д. Кривошија, Г. и Д. Леденице, Г. и Д. Морињ, Буновићи, Бакочи и др. Свуда су се појављивали и одржавали зборове, састанке и користили друга окупљања народа.

Многи су у томе били активни, одлазили на зборове, обавјештавали, стављали на располагање своје куће у ту сврху итд.

Њихове предизборне скупове су пратили и жандарми, али се нијесу усуђивали да интервенишу. Врло често су коришћене ноћне сједјелке и сијела у кућама највјернијих политичких присталица, гдје се могло сасвим слободно говорити и договарати, поготову о оним питањима која се јавно, на скуповима, нијесу могла поставити. Народу је била потребна њихова ријеч. Они су указивали на путеве борбе за еманципацију, за живот достојан човјека, грађанске слободе и демократију, на опасност од фашизма који је био у узлазној линији и др. И у рисанској општини, као и свуда гдје су се као кандидати и агитатори УО појављивали комунисти или њима блиски људи, долазило је до снажног испољавања антифашистичког расположења народа. Био је то директан судар са режимом Краљевине Југославије, који је отворено ишао на фашизацији земље и све више и одлучније се стављао у службу фашистичке осовине Рим–Берлин. Против таквог режима, који је земљу вукао у неизбјеживу пропаст, комунисти рисанске општине оштро су иступали и на тај начин стицали у народу углед, поштовање и ауторитет.

Никола је стекао углед и у врховима неких грађанских опозиционих странака. Када је др Драгослав Смиљанић,⁸ један од првака лијевог крила Демократске странке, био одређен као делегат УО за Боку и Црну Гору, вођа Демократске странке Љуба Давидовић му је рекао: „Иди, помози Николи. Он је тамо најбољи. Камо среће да имамо десетак Никола!“

Народни зборови на којима је говорио Никола, као кандидат за предсједника општине, били су увијек масовно посјећени. Међу њима се истиче збор на Црквицама, а нарочито онај у Рисну, одржан 25. октобра 1936. године, који је почео у 10 сати. Истога дана и у исто вријеме био је заказан и збор ЈРЗ. Присталице „Јерезе“ покушавале су да растуре збор УО, да сруше импровизовану трибину и на тај начин спријече Николу Ђурновића да говори масовно окупљеном народу. Покушали су и жандарми да то ураде, али обруч Николиних присталица око трибине био је тако чврст да га ни жандарми нијесу могли пробити. Збор УО је одржан, али не и ЈРЗ, па су се министар Ђуро Јанковић, бан Зетске бановине Иванишевић, народни посланик Ђуро Чејовић и остали заједно са кандидатом и још увијек актуелним предсједником рисанске општине Пешом Ћеловићем – морали повићи и напустити Рисан. Од тога дана, у ствари, Рисан њима више није припадао. На овом збору говорили су др Драгослав Смиљанић, као делегат УО за Боку и Црну Гору, и Никола Ђурновић, као кандидат за предсједника рисанске општине. Ситуација је, због претходне провокације, била осјетно напета, а обојица говорника врло

8 Лекар, послје рата санитарски пуковник ЈНА, начелник Поликлинике ВМА.

оштри и отворени у својим иступањима. Др Смиљанић је, на крају овога говора, рекао и ово: „Сви они који раде против народа и ову земљу воде у фашизам, висиче на бандерама због те своје работе“.⁹

Никола Ђурковић је у свом говору такође био отворен. Говорио је о лошем раду дотадашњих општинских управљача, неиспуњеним обећањима и празним обећањима која и сада дају, истанавши да је он „данас најближе оцијенио њихов рад, па ипак оптужба је тешка и прву казну коју треба да они баш овом приликом искусе јест, да им сви ви на овим изборима окренете леђа“. Говорио је и о политичком програму УО, о свом програму у општини и за шта се он бори итд., да би, између осталог рекао: „Ја нисам присталица данашње владе и то отворено кажем. Наша опћина тражи од заједнице, за коју је прилично дала, да јој се омогући живот у њој, да њени опћинари могу својим радом и својим трудом на својој грудии нахранити себе и своје. Зато је у интересу свих да се мутна политичка атмосфера разведри, а то је једино могуће кроз пуну демократију и грађанске слободе. Народу треба дати слободу, па ће он научити да ту слободу поштује и чува. Полазимо у ову борбу уздигнута чела и са покликом 'За демократију и народне слободе'“.¹⁰

Др Драгослав Смиљанић и Никола Ђурковић су одржали још неколико успјешних предизборних зборована – у Перасту, Котору (у препуној кафани „Дојми“) и Цетињу.

Као кандидат УО, Никола Ђурковић је уживао подршку студената и радника из Рисна и околине који су живјели у Београду (који су послали и писмо), те радника Ришњана у Мостару и другим мјестима. Њему, и свим кандидатима што их је подржавала КПЈ, упутила су 203 црногорских комуниста, скоро све студенти и 16 опозиционих црногорских интелектуалаца, сви из Београда, штампани летак „Црногорска омладина своме народу“.

У предизборној активности у рисанској општини била је ангажована и омладина. Омладинци и омладинке су носили разна обавјештења, поруке, извикивали пароле и сл. Били су активни и у исписивању парола и плаката прије и на сам дан избора. Тада су зидови рисанских кућа, кафана и Народног дома, гдје је било гласачко мјесто, били препуни парола: „Гласајмо за Николу“, „Живјела демократија“, „Живјела слобода“ и др.

На сам дан избора, 22. новембра 1936. године, владала је празнична, али и напета атмосфера, јер је неизвјесност исхода гласања трајала до посљедњег часа. Нешто прије затварања гласачког мјеста у Рисну, дошла је са Црквица, камионом Николиног присталице Николе Мршића, већа група Кривошијана, великих Николиних присталица и истомишљеника, уз раздрагано клицање: „Живио Никола Ђурковић, предсједник општине!“ На гласачком мјесту у Црквицама Никола је убједљиво водио испред свог противника. Николиној побједи допринијела је и група Ришњана шофера на

9 Сјећање аутора.

10 Архив Историјског института Црне Горе бр. 14135/IV.

раду у Мостару, који су камионом дошли у Рисан, на дан избора, само да гласају за Николу.¹¹

Народ се није разилазио, јер је очекивао пребројавање гласова. Након што су гласови пребројани, утврђено је да је Никола Ђурковић изабран за председника општине са седам гласова предности. Послије затварања биралишта, новом председнику општине први је честитао кап. Свето Ђатовић, председник Главног бирачког одбора. Затим је Никола изашао на балкон Народног дома, обратио се пригодним ријечима окупљеном народу и захвалио својим бирачима. Настало је весеље, пјесма, клицање демократији и слободи, чули су се поклице Лењину и КПЈ. Када је Никола изашао из Народног дома, бирачи су га подигли на руке и носили, уз пјесму и пароле, све до његове куће.

Побједа је била тијесна, као што се и очекивало, уосталом, али, ипак, велика и значајна – прије свега за рисанску општину, али и за Боку Которску и Црну Гору. Тај значај је увећан и чињеницом да је тога дана и у Грахову, са којим је Рисан традиционално повезан другарством и пријатељством, побиједио комуниста Илија Миловић. Дакле, у овом крају Црне Горе, у двије сусједне општине, КПЈ је учинила снажан продор, јер су у обије побиједили кандидати који су били чланови илегалне КПЈ.

Николи су на побједи одмах честитали бокељски студенти на Београдском универзитету и радници из Боке Которске запослени у Београду.

На новембарским изборима 1936. године владина профашистичка странка – ЈРЗ – добила је, од укупно 3.762 општине, 2.626 или 69,8%, ХСС – 507 општина или 13,5% (све у Хрватској), а остали дио блока УО – 318 или 8,5%. Само у веома малом броју општина побиједили су кандидати који су били чланови КПЈ.¹²

У општинама Бококоторског залива, од 3.598 гласача (толико их је гласало, или 65%) највећи број гласова је добила ЈРЗ – 2.014 или 56%, ХСС – 793 или 22%, док је УО била на трећем мјесту и добила 421 глас или 12%. УО је само у Рисну добила 91% гласова.¹³

Побједа Николе Ђурковића одјекнула је у читавој Боки, као и ван ње. Најбоље се то види из чланка у „Гласу Боке“, у коме, између осталог, пише:

„Првим кораком већ се напредовало. Побједа г. Ђурковића у Рисну, у коју су биле упрте с надом многе младе бокељске очи, извојевана је без мита, без партијских традиција, без личних веза, без фаворизовања од стране било којих фактора. Она је, иако са малим бројем већине, однесена заслугом села, којему Рисан треба да буде захвалан што му је на чело општине довела једног младог и демократски освједоченог човјека. Рисан, чија се свјетлија будућност већ назире на хоризонту, добио је овом побједом – једини од свих бокељских општина за председника академски

11 Вриједи их забиљежити. Били су то: Божо и Миленко Плавша, Вељко Лазовић, Веселин Натурић, Мирко Лазаревић, Гавро и Радован Огњеновић.

12 „Политика“, 9. децембар 1936.

13 Томислав Гргуревећ, н. д.

образованог човјека, који се изучио у земљи и иностранству, који се демократски изградио у једно тешко доба, када су се савиле некада јане кичме и који је оставио свијет да дође у родну Боку, коју, нажалост, многи њени синови тако радо напуштају.

Али уза све то што је са собом донијела та побједа Рисну, још је значајнија чињеница да се у Боки почела јављати борбено и трезвено млађа генерација која здравим идејама и часним методама треба да напуштеној Боки донесе нов живот и нов полет. Млада Бока у рисанској побједи види почетак смјене нараштаја. На прекретници двају доба, Рисан треба читавој Боки да буде кажипрст у нове смјерове. А ту, нова млада Бока, особито њена млађа генерација, мора да се нађе сложна и полетна као пред ровом који се осваја. У тај мрачни, политички, културно и економски заробљени ров, треба ући налетом свјетлости, лучом просвјећења и жаром љубави за село и његов презрени дом. То је задатак нове младе Боке¹⁴.

Општинску управу рисанске општине, послје ових избора, сачињавала су прва шесторица са изборне листе, и то: 1) Никола Ђурковић, 2) Мирко М. Самарџић, из Г. Кривошија, 3) Саво Драгојловић, из Убала, 4) Новица Радонић, из Мориња, 5) Гојко Дробњаковић, из Рисна, и Никола Ковач, из Д. Кривошија, док су остали били општински одборници: 7) Васо Ђеловић из Рисна, 8) Никола Вучуровић, из Д. Кривошија, 9) Филип Васиљевић, из Убала, 10) Петар Суботић, из Д. Леденица, 11) Гојко Катурић, из Рисна, 12) Љубо Бакочевић, из Мориња, 13) Благота Радојичић, из Г. Кривошија, 14) Богдан Бојанић, из Г. Кривошија, 15) Мирко Ћатовић, из Рисна, 16) Божидар Самарџић, из Г. Кривошија, 17) Раде Лазовић, из Г. Леденица, 18) Лука Павловић, из Убала, 19) Никола Огњеновић, из Рисна, 20) Гаврило Самарџић, из Г. Кривошија, 21) Никола Лазовић, из Рисна, 22) Мирко Одаловић, из Г. Кривошија, 23) Јово Радиновић, из Мориња и 24) Ђоко Шћепанов Лазовић, из Г. Леденица.¹⁵

14 „Глас Боке“, број 204, 28. новембар 1936.

15 У књизи Велимира Радовића „Прилози за биографију Николе Ђурковића“ и фељтону Томислава Гргуревића „Црвена рисанска општина“, „Побједа“ 29. октобар 1936. године, као 24. на листи се помиње Урош Вуковић из Убала. Међутим, када сам 1986. године, у припреми овога рада, разговарао са Новицом Радонићем, тада једином живим чланом општинске управе, рекао ми је да Урош Вуковић није био одборник, него Ђоко Шћепанов Лазовић, из Г. Леденица. Ослањајући се на исказ Новице Радонића, чије је памћење, не само у вези с овим догађајем него и са многим другим, било изванредно, рекао бих, чак, несвакидашње, определијелио сам се за његов исказ и у овом раду исправио ту, по мојем мишљењу, грешку.